

HOMONIMIKA ROSYJSKA JAKO PRZEDMIOT ZAINTERESOWANIA
POLSKICH LEKSYKOLOGÓW I LEKSYKOGRAFÓW.
NA MARGINESIE NAJNOWSZYCH PRAC JERZEGO KALISZANA

RUSSIAN HOMONYMY AS AN OBJECT OF INTEREST
OF POLISH LEXICOLOGISTS AND LEXICOGRAPHERS
IN THE NEWEST WORKS OF JERZY KALISZAN

KATARZYNA WOJAN

ABSTRACT. The text is dedicated to Professor Jerzy Kaliszan, an outstanding Polish researcher of homonymy in the Russian language, the author of significant monographs and the first Polish dictionary of Russian homographs. The article is a review of Polish academic literature on Russian homonymy including both intra- and interlinguistic aspects (relations between Polish and Russian). In the first part, the author outlines the most important theoretical and lexicographical studies of Polish scholars. The second part is devoted to a description of Jerzy Kaliszan's achievements in the field of lexical and word-formation homonymy, including lexemes' homography.

Keywords: homonymy, homography, interlingual homonymy, Russian language, Polish lexicography, Professor Jerzy Kaliszan

Katarzyna Wojan, Uniwersytet Gdański, Gdańsk – Polska, finkw@univ.gda.pl

Dedykacja

Niniejszy tekst mam wielki zaszczyt i honor zadedykować Panu prof. zw. dr hab. Jerzemu Kaliszanowi. W centrum zainteresowań badawczych Jubilata znajdują się m.in. zagadnienia homonimiki rosyjskiej, które w początkowej – acz najważniejszej i bardzo dynamicznej – fazie rozwoju kariery akademickiej zdominowały również moją twórczość naukową. Przed laty Pan Profesor Jerzy Kaliszan zgodził się być zostać promotorem mojego – dość oryginalnego, bo penetrującego trzy systemy językowe: polski, rosyjski i fiński – doktoratu. I, jak widać po owocach, ten fascynujący przewód naukowy miał dla nas obojga nadzwyczaj szczęśliwy epilog. Wcześniej znałam nazwisko Profesora jedynie z Jego znakomitych publikacji – bardzo popularnych w kręgach rusycystów leksykologów! Dlatego też – a było to przeszło dekadę temu – postanowiłam udać się do Poznania na organizowaną tam cyklicznie konferencję integrującą międzynarodowe

gremia i ośmieliłam się poprosić Profesora o krótką rozmowę. Wręczywszy swój świeżo opublikowany – jeden z pierwszych, wówczas jeszcze mało dojrzałych, płodów naukowych – artykuł na temat genezy homonimii leksykalnej języka etnicznego, umówiłam się na bardziej szczegółową wymianę myśli, a ta poskutkowała decyzją Mistrza o roztoczeniu nade mną pieczy.

Panu Profesorowi Jerzemu Kaliszanowi zawdzięczam nie tylko wspa-
niałą, w pełni fachową, przepelnioną ogromną życzliwością i zrozumie-
niem, współpracę przy przygotowywaniu trzytomowej rozprawy doktor-
skiej, której tytuł brzmi: *Wspólnota homonimiki języków europejskich (na przy-
kładzie polskiego, rosyjskiego i fińskiego)* (Poznań 2007), ale także sposobność
zaistnienia w świecie naukowym, przede wszystkim w środowisku znako-
mitych poznańskich badaczy. Sądzę, że połączyła nas nie tylko zbieżność
oryginalnych zainteresowań naukowo-badawczych. Zdajemy się mieć po-
dobny, humanocentryczny światopogląd, cenimy te same wartości życiowe
i mamy otwarte, głęboko chrześcijańskie rozumienie drugiego człowieka.

1. Homonimika rosyjska w polskim piśmiennictwie

Językoznawstwo rusycystyczne ostatnich trzech dekad cechuje dynami-
ka badań w zakresie homonimiki rosyjskiej w jej przejawie tak wewnątrz-
językowym, jak i międzyjęzykowym. Na gruncie polskim powstało szereg
monografii i słowników opisujących wieloaspektowe relacje homonimicz-
ne. Do ważkich poznawczo opracowań monograficznych tych zjawisk nale-
żą (według chronologii wydań): *Межъязыковая омонимия в русско-польском
сопоставлении* Poliny Stasińskiej [zob. Стасиньска 1990], *Русско-польская
межъязыковая омонимия как лексикографическая проблема* Krzysztofa Kusala
[zob. Кусаль 2006), *Wstęp do badań wieloznaczności leksemów w ujęciu kontra-
stywnym* Katarzyny Wojan [zob. Wojan 2010b]¹, *Przypadkowe i nieprzypadko-
we wędrówki leksemów* tejże [zob. Wojan 2010a]², *Rosyjskie leksemy homoni-
miczne w teorii językoznawczej i praktyce* tejże [zob. Wojan 2011a] oraz *Тыпо-
логия омонимии языковой в аспекте ономазиологично-дискурсивным* Martyny
Król [zob. Król 2014].

Wiele swych prac badaniom potencji homonimii słowotwórczej w syste-
mie języka rosyjskiego poświęcił Profesor Jerzy Kaliszan. Jego monografia
Омонимия производных слов в русском языке [zob. Kaliszan 1997] weszła do

¹ Zob. w szczególności rozdział: *Homonimika leksemowa w systemie języka rosyjskiego*, s. 248–261, w którym po raz pierwszy w piśmiennictwie językoznawczym zaprezen-
towano wyniki przeprowadzonej analizy ilościowej zbiorów homonimów rosyjskich,
ukonstytuowanego przez jednostki homonimiczne różnego typu.

² W pracy przeanalizowane m.in. kierunki zapożyczeń we wspólnocie homonimicz-
nej polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej. Zawarto obszerne dane kwantyfikacyjne na te-
mat kierunków migracji leksemów z różnych systemów językowych.

światowego kanonu piśmiennictwa rusycystycznego. W ostatnich latach poznański uczony skupił się na zgłębianiu charakterystycznego zjawiska akcentowej homografii leksemów rosyjskich w ujęciu wewnątrzjęzykowym [zob. m.in.: Kaliszan 2008; 2010; 2012; 2013a, 2013b; 2014; 2016]. Owocem tych badań jest syntetyczna monografia *Русские омографы* [zob. Kaliszan 2017], którą miałam wielki zaszczyt i przyjemność zaopiniować do druku.

Działalność leksykologów homonimistów znajduje odzwierciedlenie w leksykografii, w szczególnej mierze – przekładowej. W tym obszarze lingwistyki aplikatywnej polscy uczeni wypracowali już pewne tradycje. Językoznawcy koncentrują się głównie na deskrypcji zjawisk homonimii interlingwalnej (polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej); zagadnienia te są istotne z punktu widzenia glottodydaktyki, a także dydaktyki i praktyki przekładu. W leksykografii polskiej ukonstytuował się dział słowników przedstawiających międzyjęzykowe relacje homonimiczne leksemów należących do blisko spokrewnionych języków, w tym polskiego i rosyjskiego. Tym samym fenomen wewnątrzjęzykowej homonimii leksykalnej języka rosyjskiego pozostawał na marginesie zainteresowań badaczy, choć jednak i na ten temat powstało kilka ważnych opracowań rusycystycznych.

W Polsce ukazało się jak dotąd piętnaście użytecznych opracowań leksykograficznych z kręgu zagadnień homonimiki rosyjsko-polskiej oraz rosyjskiej. Ten kierunek w leksykografii polskiej zainicjował w 1837 roku niewielki *Słowniczek wyrazów rosyjskich i polskich jednostajne brzmienie a znaczenie odmienne mających, dla użytku uczących się obu tych języków ułożony* [zob. *Słowniczek...* 1837]. Ćwierć wieku później znany polonofil Piotr Dubrowski wydał w Petersburgu również niewielkiej objętości pracę *Областные великорусские слова, сходные с польскими* [zob. Дубровский 1852]. W następnym stuleciu w 1934 roku – już w niepodległej Polsce – wyszła we Lwowie *Pierwsza książka do nauki języka rosyjskiego* Sergiusza Kułakowskiego [zob. Kułakowski 1934]³, zawierająca tablice zbieżności leksykalnych języka polskiego i rosyjskiego, zebranych w celu dydaktycznym. Natomiast pierwszy wąsko aspektowy słownik homonimów międzyjęzykowych w zakresie języków: polskiego i rosyjskiego został przygotowany przez znanego pedagoga związanego z kręgami harcerzy, wizytatora szkół i poetę Ignacego Kozińskiego⁴ z przedmową Andrzeja Bogusławskiego; opatrzony fachowym tytułem: *Słownik wyrazów o podobnym brzmieniu a odmiennym znaczeniu w języku rosyjskim i polskim* ukazał się w Warszawie w 1959 roku [zob. Koziński 1959]. W rzeczy samej prezentował on jedynie indeks par homonimicznych z ich podstawowymi znaczeniami nieilustrowany przykładami.

³ Wydanie 2 przejrzone i przerobione ukazało się w 1939 roku we Lwowie.

⁴ Warto przypomnieć, iż Ignacy Koziński, ps. Starzeńczyk (1882–1964), jest znany jako współautor hymnu harcerskiego opartego właśnie na jego wierszu *Marsz skautów*.

Solidniejsze opracowania pojawiły się dopiero pół wieku później. Do takich należał fundamentalny *Rosyjsko-polski słownik homonimów międzyjęzykowych* Krzysztofa Kusala [zob. Kusal 2002] – najobszerniejszy, jak dotąd, na naszym rynku wydawniczym⁵. Jego artykuły hasłowe posiadają bogate ilustracje w postaci materiału egzemplifikacyjnego, uwzględniającego kontekst oraz zabarwienie stylistyczne słów w obu przedstawianych językach. Dwa lata później ukazał się – o wiele uboższy w hasła – *Słownik homonimów rosyjsko-polskich* Marka Szałka [zob. Szałek 2004]. W tym samym roku wydawnictwo Enklawa opublikowało w formie dokumentu elektronicznego *Polsko-rosyjski i rosyjsko-polski słownik nieporozumień językowych* [zob. *Polsko-rosyjski i rosyjsko-polski słownik nieporozumień...* 2004]. Postać dokumentu elektronicznego online ma również *Polsko-rosyjski słownik fałszywych przyjaciół tłumacza z indeksem rosyjsko-polskim z uwzględnieniem potocznych, pospolitych, slangowych i wulgarnych znaczeń wyrazów* Andrzeja Wijasa [zob. Wijas 2014]. Tworzone były specjalistyczne słowniki wielojęzyczne. Do takich należy niewielki *Friends and False Friends. A Dictionary of "false friends". Between Polish and Russian with an English Translation of All Entries* Juliana Birbrajera, który został wydany w Szwecji [zob. Birbrajer 1987]. Z kolei rzadziej opisywanymi w językoznawstwie porównawczym relacjami rosyjsko-polskiej homonimii międzyjęzykowej w płaszczyźnie frazeologii zajmowała się Izabella Daszczyńska. Zestawiła ona *Słownik ekwiwalentów w języku rosyjskim i polskim*, stanowiący kompatybilną część monografii *Rosyjsko-polskie pozorne ekwiwalenty frazeologiczne* [zob. Daszczyńska 1987].

Wnikliwe badania zjawisk interferencji leksykalnej w gwarze wyspowej starowierców mieszkających w granicach Polski przeprowadziła Iryda Grek-Pabisowa. Opis tych zjawisk badaczka zamieściła w dwujęzycznym *Słowniku gwary starowierców mieszkających w Polsce* [zob. Grek-Pabisowa 1980], rejestrującym 9000 haseł, oraz w pracy *Słownictwo rosyjskiej wyspy gwarowej starobrzędowców mieszkających w Polsce. Rozwój i stan dzisiejszy* [zob. Grek-Pabisowa 1983]. Do monografii autorka dołączyła dziewięć list⁶ leksyki wykazującej interferencję, m.in. *Wykaz homonimów*.

⁵ Wiadomo mi od samego Autora, iż pracuje on obecnie nad poszerzoną wersją swej pracy, co niezmiernie cieszy.

⁶ Opracowanie powyższe zawiera następujące wykazy: *Lista wyrazów [rosyjsko-polskich]*, s. 176–192; *Lista nr 1: Rzeczowniki abstrakcyjne (układ wg formacji słowotwórczych)*, s. 176–177; *Lista nr 2: Dialektyzmy lokalne (właściwe)*, s. 177; *Lista nr 3: Polonizmy dawne, zapożyczone przed przesiedleniem się starobrzędowców na tereny polskie*, s. 178–179; *Lista nr 4: Wyrazy pochodzenia niemieckiego – domniemane zapożyczenia z gwary mazurskiej w gwarze starobrzędowców*, 179–180; *Lista nr 5: Zapożyczenia z języka polskiego doby najnowszej (po II wojnie światowej)*, s. 180–181; *Lista nr 6: Zapożyczenia z języka polskiego – wyrazy znane również we współczesnym języku rosyjskim*, s. 181–182; *Lista nr 7: Zapożyczenia z języka*

Uwagze językoznawców nie uszła też interferencja leksykalna języka rosyjskiego ujawniająca się w polskim dialekcie północnych Kresów. Opracowanie o nieco przewrotnym tytule: *Może się pan na mnie położyć... Słowniczek dyferencjalny współczesnego północnokresowego dialektu kulturalnego i języka ogólnopolskiego* Haliny Bartwickiej i Jolanty Mędelskiej [zob. Bartwicka i Mędelska 1995] utrwała polsko-rosyjskie homonimy dialektalne typu *kosic' zezować*. Słownik zawiera również liczne odpowiedniki białoruskie i rosyjskie.

Po raz pierwszy w Polsce całościowego opisu leksykograficznego homonimiki leksemowej (w tym homografii) języka rosyjskiego dokonała pisząca te słowa w obszernym *Słowniku homonimów leksemowych języka rosyjskiego z polskimi ekwiwalentami tłumaczeniowymi* [zob. Wojan 2011b], notującym 11 200 leksemów wcielonych w 4800 gniazd homonimicznych. Opis ten został poszerzony o komparacje leksykalne z językiem polskim. Praca rejestruje paralelnie w obu językach zbiory homonimiczne. Dodatkowo zawiera odrębny wykaz homografów rosyjskich, liczący 349 zbiorów homograficznych. Pragnę podkreślić, iż opracowanie to jest częściowo pokłosiem doktoratu napisanego pod kierunkiem Profesora Jerzego Kaliszana, bowiem pierwszy etap badań leksykograficznych wymagał przeprowadzenia wnikliwej analizy leksykologicznej homonimiki rosyjskiej.

W 2015 roku ukazał się, długo wyczekiwany, *Словарь омографов русского языка* Jerzego Kaliszana [zob. Kalisz 2015]. Publikacja licząca 134 strony ukazała się nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, wypełniając poważną lukę w tym obszarze leksykografii.

2. Словарь омографов русского языка Jerzego Kaliszana

We współczesnej lingwistyce słowiańskiej – jak wynika z obserwacji – coraz większą popularność zyskują systemowe opisy i aspektowe analizy fenomenu homografii. Zjawisko to często bywa określane mianem *homonimii graficznej* (*графическая омонимия*⁷); szczególną użyteczność termin ten wykazuje w literaturze leksykologicznej sinologicznej [zob. np. Шичко 2010: 70] oraz japonistycznej. W prozodycznym języku rosyjskim przypadki homografii należą do prominentnych, bowiem różnicuje je strukturalnie miejsce przycisku artykulacyjnego zgłoski. Homografia leksemów, ogólnie

niemieckiego w gwarze staroobrzędowców, s. 183–186; Lista nr 8: *Warianty-dublety – wyrazy o podobnym rdzeniu różnego pochodzenia*, s. 186–188; Lista nr 9: *Wykaz homonimów*, s. 188–192.

⁷ Zob. np. hasło: *Омонимия графическая*, [w: Розенталь, Теленкова 1976]; hasło: *Омонимы*, [w: *Словарь языка русской поэзии XX века* 2010, IV: 6].

⁸ Dla przeciwwagi w piśmiennictwie *hotoфония* (*омофония*) traktowana jest jako *homonimia niehomograficzne* (*омонимия неомографическая*) [zob. Ахманова 1986: 5; Wojan 2011a: 98].

rzecz ujmując, polega na współwystępowaniu w systemie leksykalno-gramatycznym form wyrazowych o identycznym zapisie, lecz odmiennie rozłożonym w trakcie artykulacji akcencie [o tym Wojan 2011a: 97–102]. Zalicza się do niej pary wyrazów różnych typów, które ilustrują poniższe przykłady:

му́ка ‘męka’ – *мука́* ‘mąka’,
уго́льный ‘węglowy’ – *угольный* ‘narożny’,
пла́чу ‘płaczę’ – *плачú* ‘płaczę’,
забе́гать (dk) ‘zacząć biegać’ – *забегáть* (ndk) ‘wpaść biegiem’
бе́гом (forma rzecz. *бег*) – *бегóм* (przysł.),
мóю (czas.) – *мою́* (zaimek),
зна́ком (forma rzecz. *знак*) – *знако́м* (forma krótka przym. *знако́мый*),
но́ги (lp.) – *ноги́* (lm.),
большу́ю (stopień równy) – *большую́* (stopień wyższy) i in.

Na przestrzeni ostatnich kilku dziesięcioleci na gruncie rosyjskim, a także w kręgach uczonych z obszaru postradzieckiego, powstały cztery użyteczne wąsko aspektowe słowniki rejestrujące homografy rosyjskie. Są to prace: Pjasa M. Ajdynowa [zob. Айдынов 2002], Antolija W. Wiencowa, Jeleny W. Grudiewej i Wadima B. Kasiewicza [zob. Венцов, Грудева, Касевич 2004], a także Julii N. Griebieniewej [zob. Гребенева 2008], Dawida I. Eljanowa [zob. Ельянов 1995]. Część z nich stała się pochodną badań prowadzonych w związku ze złożonym procesem przetwarzania języka naturalnego oraz rozpoznawania mowy. Prekursorską próbę lingwistycznego opisu homografów funkcjonujących w systemie języka rosyjskiego podjęła przed niepełną pół wiekiem Olga S. Achmanowa [zob. Ахманова 1974], wprowadzając do swego słownika homonimów leksykalnych w postaci odrębnego wykazu około 150 zbiorów ukonstytuowanych z jednostek homograficznych (w tym około 260 homograficznych form słownikowych). Współcześnie badaczka rosyjska Julia N. Griebieniewa w słowniku z 2008 roku zarejestrowała już blisko 1500 homografów wyrazowych zebranych w 600 artykułów hasłowych, zaś w najnowszym opracowaniu 2017 roku uwzględniła ich aż 5150 [zob. Гребенева 2017].

Do grona polskich rusycystów, którzy postanowili utrwalić słownikowo pokaźny zasób homografów języka rosyjskiego, należy Profesor Kaliszczan. Jego *Словарь омографов русского языка* stanowi dobrze przemyślaną kontynuację, a zarazem znaczące poszerzenie, wykazu homografów sporządzonego przez Achmanową. Jest to pierwsza w polskiej leksykografii holistyczna prezentacja systemu leksemowej homografiki rosyjskiej, a także – co z punktu widzenia glottodydaktyki ma wartość nie do przecenienia – udane zobrazowanie istotnej roli akcentu wyrazowego jako środka specyficznej dyferencjacji znaczeń leksykalnych i gramatycznych. Zadanie, jakiego podjął się poznański Uczony, jest bardzo ambitne i budzi szacunek.

Słownik Profesora Kaliszana różni się od znanych opracowań rosyjskich autorów zarówno pod względem zakresu zebranego i do tego perfekcyjnie przeanalizowanego materiału faktograficznego, jak i sposobu jego leksykograficznego sportretowania. Badacz wnikliwą ekscerpcją objął dwa-dzieścia cztery genologicznie zróżnicowane słowniki opisujące współczesny język rosyjski, a mianowicie: definicyjne, ideograficzne, ortograficzne, ortoepiczne, wąsko aspektowe: słowniki homonimów, homografów i in. W swym opracowaniu Profesor Kaliszana uwzględnił (bagatela!) 697 par homografów słownikowych w ich formach kanonicznych. Praca zawiera uporządkowany alfabetycznie inwentarz par słownikowych lemm homograficznych, będących zarówno zbiorami (szeregami) wewnątrzklasowymi, jak i międzyklasowymi. Autor podzielił materiał leksykalny na zbiory jednoklasowe (zbiory rzeczownikowe typu *замок* – *замок*, przymiotnikowe typu *безобразный* – *безобразный* itd.), jak i międzyklasowe (zbiory rzeczownikowo-przymiotnikowe typu *электрик* ‘zawód’ – *электрик* ‘kolor’, zbiory rzeczownikowo-czasownikowe typu *пропасть* – *пропасть* itd.). Jak wynika z analizy słownikowo-leksykalnej, dominantą (około 90%) są tu zbiory wewnątrzklasowe (jednokategorialne), czyli należące do tej samej kategorii części mowy, reprezentowane najliczniej przez wyrazy odmienne, tj. rzeczowniki, przymiotniki i czasowniki. Wyekszerpowane formy kanoniczne jednostek homograficznych wykazują nadzwyczaj dużą potencję homografotwórczą, co oznacza, że w praktyce mogą tworzyć rozliczne utożsamienia w obrębie paradygmatu. Uczony udowodnił niezwykle ważne dla rusycystyki założenie, że wyrazy odmienne o homograficznych formach podstawowych mają zdolność generowania dziesiątków tysięcy różnego typu par homograficznych. Odkrycie potencji homografotwórczej słów niewątpliwie stanie się impulsem do prowadzenia dalszych, szczegółowych badań.

Kilka słów poświęćmy tematowi siatki hasłowej. Podkreślić należy, że jest ona bardzo przejrzysta dla czytelnika – wzorem słownika Achmanowej tworzą ją formy podstawowe wyrazów (słowo homonimiczne bez zaznaczonego graficznie akcentu), nadrzędne w stosunku do wyrazów hasłowanych (jednostek homograficznych) konstytuujących artykuły hasłowe. Każda lemma homograficzna opatrzona została stosownymi informacjami leksykalno-semantycznymi oraz gramatycznymi. Wybór haseł został dokonany przez Autora w oparciu o różne rejestry języka. Kwalifikacją stylistyczną objęto jednostki homograficzne o użyciu przestarzałym, regionalnym, książkowym, poetyckim, potocznym, kolokwialnym, żargonowym, a także terminologicznym (m.in. z takich działów i dziedzin nauki, jak anatomia, fizjologia, myślistwo, technika).

Walorem pracy jest dołączony do niej spis jednostek homograficznych podzielonych według części mowy (*Приложение: список омографов по грамм-*

матическим классам), odzwierciedlający skalę homografii – powiązań wyrazów w ich relacjach identyczności formalnej w obrębie grafii. Poniżej zamieszczono przykład lemmy homograficznej, wyekscerpowany ze słownika Profesora Kaliszana:

АТЛАС

áтлас м. сборник географических карт // собрание таблиц, рисунков и т.п. в виде альбома

атлáс м сорт плотной шёлковой ткани с гладкой, блестящей лицевой стороной

Leksykolog przy konstruowaniu siatki hasłowej uwzględnił także zbiory (niekiedy wieloelementowe), których komponent stanowią leksemy będące względem siebie w relacji homonimii, na przykład:

ПАХТА

пáхта I ж. жидкость, остающаяся после сбивания сливочного масла

пáхта II ж. обл. отвесная скала под водой

пахтá обл. то же, что: хлопок

3. Monografia *Русские омографы* Jerzego Kaliszana

Najnowsza monografia *Русские омографы* Profesora Jerzego Kaliszana nie jest książką obszerną pod względem objętości, jednak stanowi ważkie i zwięzłe omówienie zagadnienia zjawiska akcentowej homografii leksemowej (*акцентная лексемная омография*) zakorzenionej w języku rosyjskim. Autor daje w niej całościowy opis zjawisk, zarówno jakościowy (strukturalny, systemowy), jak i ilościowy (ten ostatni jest szczególnie cenny). Praca jest wyjątkowo bogato egzemplifikowana trafnie dobranymi przykładami, co czyni wywód bardzo klarownym i rzeczowym.

Należy zaznaczyć, iż znakomicie opisane w monografii, a wcześniej utrwalone w słowniku zjawisko homografii (praktycznie niezaznaczające się w pryncypialnym systemie języka polskiego), jest ogromnym problemem w procesie akwizycji języka rosyjskiego (nie tylko przez Polaków), stając się specyficznym i zwodniczym *faux amis* osoby uczącej się, a także bywa przyczyną zakłóceń percepcyjnych w realizowanym akcie komunikacyjnym. Podjęta w pracy tematyka jest wyjątkowa w polskiej rusycystyce, bowiem przybliży kwestie istotne z punktu widzenia semantyki leksykalnej i słotwórstwa, a także – w niektórych aspektach – komunikologii.

Badania zrealizowane przez poznańskiego leksykologa homonimistę wnoszą wiele nowego do językoznawstwa rusycystycznego. Profesor Jerzy Kaliszana posługuje się terminem *homografii akcentowej* (*акцентная омография*), który z pełnym przekonaniem wprowadza do polskiego piśmien-

nictwa. Prezentuje szczegółową typologię akcentowych homografów rosyjskich (wyróżnia ponad dwadzieścia ich typów) w oparciu o konkretne cechy leksykalno-gramatyczne, semantyczno-leksykalne, ich przynależność do tego samego leksemu bądź różnych leksemów, ich właściwości strukturalno-słowotwórcze, pokrewieństwo leksykalne, liczbę elementów w zbiorze (szeregu) homograficznym i in. Z punktu widzenia klasyfikacji leksyko-gramatycznej homografy podzielone zostały na wewnątrzklasowe (np. *во́рон* [mianownik lp] – *воро́н* [dopełniacz / biernik lm od *воро́на*]) i międzyklasowe (np. *о́куни* [mianownik lm od *о́кунь*] – *окуну́* [forma trybu rozkazującego od *окуну́ть* ‘zanurzyć w cieczy’]). W świetle klasyfikacji semantycznej opartej na binarnej opozycji znaczeń leksykalnych / gramatycznych homografy dzielą się na leksykalne (np. *а́рийка* [mianownik lp, zdr. od *а́рия*] – *ару́йка* [mianownik lp, rodz. żeński od *ару́ец* ‘Aryjka’]), leksyko-gramatyczne (np. *а́рийке* [celownik lp] – *ару́йке* [miejscownik lp]) oraz gramatyczne (paradygmataczne) (np. *но́сите* [tryb oznajmujący] – *носу́йте* [tryb rozkazujący]). Inny podział zakłada homografy wewnątrzleksemowe (gramatyczne) i międzyleksemowe (leksykalne i leksykalno-gramatyczne). Ze słowotwórczego punktu widzenia Profesor Kaliszan wyróżnia homografy motywowane i niemotywowane słowotwórczo. Inne typy klasyfikacyjne wyodrębniają homografy wspólnordzenne i różnordzenne, całkowite i częściowe, słownikowe i niesłownikowe (wyrazy homograficzne jedynie w formach niepodstawowych).

Ważną kwestią uwzględnioną w pracy jest wyliczenie i krótka charakterystyka *akcentowej homografii onomastycznej* (*акцентная ономастическая омография*) – zjawiska wciąż jeszcze kontrowersyjnego w opinii wielu polskich językowców, a respektowanego z kolei przez środowiska lingwistów ze szkoły wschodnioeuropejskiej i przez nich eksponowanego w pracach najnowszych. Do zbioru homografii onomastycznej Profesor Kaliszan zalicza takie opozycje onimiczne, jak na przykład:

Абрамович (отчество) – *Абрамович* (фамилия),
Ангелина (женская фамилия) – *Ангелина* (женское имя) или *Ангелина*
 (род. / вин. мужской фамилии *Ангелин*) – *Ангелина* (женское имя), или же
Ангелины (им. мн. фамилии *Ангелин*) – *Ангелины* (род. женского имени *Ангелина*),
Александрия (город в США) – *Александрия* (город в Египте) itd.

[Kaliszan 2017: 12-13].

Jest to nowe ujęcie w badaniach zagadnień z zakresu homonimiki; jednocześnie jest to szerokie postrzeganie fenomenu, bezsprzecznie manifestującego się w języku etnicznym, często ignorowanego przez naszych rodzimych leksykografów. W Polsce po raz pierwszy uwzględnił je w swym monumentalnym słowniku typu oksfordzkiego Jan Wawrzyńczyk [zob. Wawrzyńczyk et al. 2004].

Dokonując typologii akcentowych homografów rosyjskich, Jerzy Kaliszczan bierze pod uwagę również kryterium stylistyczne⁹, co z kolei prowadzi do powstania specyficznych diad typu *голубить* (разг.) 'ласкать, нежить, лелеять' – *голубить* (разг.) 'делать голубым, красить в голубой цвет'.

Powyższe, wyodrębnione w autorskiej klasyfikacji, przypadki są niezwykle istotne z punktu widzenia glottodydaktyki języka, a także kultury języka (normy językowej).

Profesor Kaliszczan w swej książce przedstawia ważne kwestie teoretyczno-analityczne, jak również autorską charakterystykę kwantytatywną akcentowych homografów wchodzących w relacje wewnątrzklasowe i międzyklasowe. Odnotowuje okazałą liczbę wewnątrzklasowych par homograficznych – 49 000 (sic!). Podaje uzyskane w toku analizy badawczej dane dotyczące liczby par homografów leksemowych konstytuujących poszczególne klasy (części mowy), dane na temat proporcji par homografów wewnątrzklasowych, a następnie wyciąga odpowiednie wnioski dotyczące homograficzności wewnątrzklasowej i tendencji ujawniających się w języku. Na podkreślenie zasługuje to, iż praca rejestruje 4800 par homografów międzyklasowych, stanowiących aż 10-krotnie mniejszą grupę w systemie niż pary homografów wewnątrzklasowych. Dostrzeżona została również spora grupa opozycji trójczłonowych (są one zwykle uwzględniane przez rosyjskie słowniki ortoepiczne, zaś – co istotne – brakuje tego typu przykładów m.in. w słownikach rosyjsko-polskich).

W drugiej części rozprawy Autor koncentruje się na zagadnieniach słowotwórczych. Przedstawia je w rozlicznych związkach z homografią, w szczególności z homografią międzyleksemową jako klasą najbardziej produktywną. Dokonane przez Profesora analizy językowe o charakterze kwalitatywnym prowadzą do ważnych dla językoznawstwa konkluzji statystycznych – wymiernych ocen końcowych opisujących badane zjawisko. Profesor sformułował szereg istotnych stwierdzeń. Z pełnym przekonaniem można skonstatować, że żaden z badaczy rosyjskich jak dotąd nie dokonał tego typu analiz językowych, a do tego na tak obszernym materiale faktograficznym. Trzeba podkreślić, że Profesor Jerzy Kaliszczan zalicza się do grona tych twórców, którzy wszelkie kwestie językowe omawiają z naukową akrybią.

Profesor Kaliszczan stworzył ważne narzędzie metodologiczne w zakresie badań zjawiska akcentowej homografii rosyjskiej, które niewątpliwie zostanie wdrożone do prac innych uczonych, nie tylko polskich, ale i zagranicznych. Ponadto zadbał o niezwykle transparentne zaprezentowanie czytelnikowi warsztatu terminologicznego.

⁹ Por. metodykę kwalifikacji homonimów w *Słowniku homonimów leksemowych języka rosyjskiego z polskimi ekwiwalentami tłumaczeniowymi* [zob. Wojan 2011b].

Monografia Profesora Jerzego Kaliszana wypełnia lukę we współczesnych badaniach nad stanem językowym ruszczyzny w płaszczyźnie specyficznego zjawiska akcentowej homografii leksemowej. W mojej ocenie stanowi ona niezwykle interesującą propozycję monograficzną, z której skorzystają zarówno polscy adepci nauki, jak i zagraniczni badacze, nie tylko w Rosji, ale wszędzie tam, gdzie prowadzone są prace w obszarze rusycystyki językoznawczej. Wnosi znaczący wkład w rozwój nauki nie tyle polskiej, co światowej z uwagi na jej oryginalność, zaproponowaną metodykę klasyfikacyjną jednostek homograficznych różnego typu, charakter prowadzonej analizy słowotwórczej oraz sformułowania wniosków o charakterze statystycznym wymiernych w złożonym procesie wieloaspektowej deskrypcji zjawiska.

Bibliografia

- Bartwicka H., Mędelska J. 1995. *Może się pan na mnie położyć... Słowniczek dyferencjalny współczesnego północnokresowego dialektu kulturalnego i języka ogólnopolskiego*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Birbrajer J. 1987. *Friends and False Friends. A Dictionary of "false friends". Between Polish and Russian with an English Translation of All Entries*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Daszczyska I. 1987. *Rosyjsko-polskie pozorne ekwiwalenty frazeologiczne*, Słupsk: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Grek-Pabisowa I., Maryniakowa I. 1980. *Słownik gwary Starowierców mieszkających w Polsce*, „Prace Slawistyczne”, nr 11, Instytut Słowianoznawstwa PAN, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grek-Pabisowa I. 1983. *Słownictwo rosyjskiej wyspy gwarowej staroobrzędowców mieszkających w Polsce. Rozwój i stan dzisiejszy*, „Prace Slawistyczne”, nr 28, Instytut Słowianoznawstwa PAN, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kaliszan J. 1997. *Омонимия производных слов в русском языке*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kaliszan J. 2008. *Русские субстантивные омографы*, „Studia Rossica Posnaniensia”, t. 34, s. 171-175.
- Kaliszan J. 2010. *Русские глагольные омографы*, „Studia Rossica Posnaniensia”, t. 35, s. 77-82.
- Kaliszan J. 2012. *Adjective homography in Russian*, [w:] *Lingua: nervus rerum humanarum. Essays in Honour of Professor Stanisław Puppel on the Occasion of his 65th Birthday*. Red. M. Koszko, K. Kowalewska, J. Puppel, E. Wąsikiewicz-Firlej, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 183-187.
- Kaliszan J. 2013a. *Грамматическая субстантивная омография в русском языке*, „Studia Rossica Posnaniensia”, t. 38, s. 119-123.
- Kaliszan J. 2013b. *Verbal-substantival homography in Russian*, „Scripta Neophilologica Posnaniensia”, t. 13, s. 17-22.

- K a l i s z a n J. 2014. *Homografia leksykalno-gramatyczna rzeczowników w języku rosyjskim*. „Studia Rossica Posnaniensia”, t. 39, s. 87–93.
- K a l i s z a n J. 2015. *Словарь омографов русского языка*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- K a l i s z a n J. 2016. *Rosyjska homografia gramatyczna*, „Folia Scandinavica Posnaniensia”, nr 20, s. 133–139.
- K a l i s z a n J. 2017. *Русские омографы*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, ss. 131.
- K o z i e l e w s k i I. 1959. *Słownik wyrazów o podobnym brzmieniu a odmiennym znaczeniu w języku rosyjskim i polskim*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- K r ó l M. 2014. *Typologia homonimii językowej w aspekcie onomazjologiczno-dyskursywnym*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- K u ł a k o w s k i S. 1939. *Pierwsza książka do nauki języka rosyjskiego*, Lwów: [s. n.] (wyd. 2 przejrzone i przerobione: Lwów 1939).
- K u s a l K. 2002. *Rosyjsko-polski słownik homonimów międzyjęzykowych = Русско-польский словарь межъязыковых омонимов*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 2462, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Polsko-rosyjski i rosyjsko-polski słownik nieporozumień językowych = Словарь языковых несоответствий польско-русский и русско-польский*. 2004. [dokument elektroniczny], Warszawa: Enklawa.
- S z a ł e k M. 2004. *Słownik homonimów rosyjsko-polskich = Словарь русско-польских омонимов*, Poznań: Ars Nova.
- Słowniczek wyrazów rosyjskich i polskich jednostajne brzmienie a znaczenie odmienne mających, dla użytku uczących się obu tych języków ułożony*. 1837. Warszawa: Glücksberg.
- W a r z y Ń c z y k J. et al. 2004. *Wielki słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- W i j a s A. 2014. *Polsko-rosyjski słownik fałszywych przyjaciół tłumacza z indeksem rosyjsko-polskim z uwzględnieniem potocznych, pospolitych, slangowych i wulgarnych znaczeń wyrazów = Польско-русский словарь ложных друзей переводчика с русско-польским индексом с учетом разговорных, просторечных, сленговых и матерных значений слов = Polish-Russian Dictionary of False Friends with Russian-Polish Index Including Informal, Colloquial, Slang and Vulgar Meanings of Words*, [dokument elektroniczny], Kraków, wersja 7.0.0, [w:] źródło elektroniczne: http://lang.awijas.pl/mydics/pl-ru_lozhnye_druzja.pdf (16.12.2016).
- W o j a n K. 2007. *Wspólnota homonimiki języków europejskich (na przykładzie polskiego, rosyjskiego i fińskiego)*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Jerzego Kaliszana, Wydział Neofilologiczny, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- W o j a n K. 2010a. *Przypadkowe i nieprzypadkowe wędrówki leksemów*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- W o j a n K. 2010b. *Wstęp do badań wieloznaczności leksemów w ujęciu kontrastywnym*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

- W o j a n K. 2011a. *Rosyjskie leksemy homonimiczne w teorii językoznawczej i praktyce leksykograficznej*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- W o j a n K. przy udziale E. S k u p i ń s k i e j - D y b e k E. 2011b. *Słownik homonimów leksemowych języka rosyjskiego z polskimi ekwiwalentami tłumaczeniowymi* = *Словарь лексемных омонимов русского языка с польскими переводными эквивалентами*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- А й д ы н о в И. М. 2002. *Словарь омографов русского языка*, Баку: Адилоглы.
- А х м а н о в а О. С. 1974. *Словарь омонимов русского языка*, Москва: Изд-во „Советская энциклопедия”.
- А х м а н о в а О. С. 1986. *Словарь омонимов русского языка*, изд. 3, Москва: Русский язык.
- В е н ц о в А. В., Г р у д е в а Е. В., К а с е в и ч В. Б. 2004. *Словарь омографов русского языка*, Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского университета.
- Г р е б е н е в а Ю. Н. 2008. *Словарь омографов русского языка*, Москва: Айрис-Пресс.
- Г р е б е н е в а Ю. Н. 2017. *Словарь омонимов, омоформ и омографов русского языка*, Москва: Мир и Образование.
- Д у б р о в с к и й П. П. 1852. *Областные великорусские слова, сходные с польскими*, Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук.
- Е л ь я н о в Д. И. 1995. *Каверзные ударения. Русско-английский словарь омографов*, Tenafly (N.Y.): Hermitage Publishers.
- К у с а л ь К. 2006. *Русско-польская межъязыковая омонимия как лексикографическая проблема*, Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского университета.
- Р о з е н т а л ь Д. Э., Т е л е н к о в а М. А. 1976. *Словарь-справочник лингвистических терминов*, изд. 2-е, Москва: Просвещение.
- Словарь языка русской поэзии XX века*. 2010, т. IV: *кругл-м*, Москва: Знак.
- С т а с и ń с к а П. 1990. *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Ш и ч к о В. Ф. 2010. *Китайский язык. Теория и практика перевода*, Москва: Восточная книга.

